

FTAMP 12.01.07

Ж.Е. Айнакулова (orcid-0000-0003-0978-5329)

Гуманитарлық ғылымдар магистрі, аға оқытушы
М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан
e-mail: ai.zhanat@mail.ru

<https://doi.org/10.55956/YDNU1751>

ҒЫЛЫМИ МӘТІНДІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада ғылыми мәтінді ұйымдастырудың ерекшеліктері қарастырылып, ғылым тілі, ғылымдағы ойлау, ғылыми стиль туралы баяндалды. Ғылыми сөйлеу стилінің айрықша ерекшелігі - терминдер жүйесінің болуы айқындалды. Мақала термин сөзі белгілі бір салада немесе ғылыми білімнің басқа саласында ғылыми ұғымды білдіретін сөз, сөз тіркесі, аббревиатура екендігі расталды. Сонымен қатар, ғылыми стильдің белгілері - берілген ақпараттың дәлдігі, дәлелдің сенімділігі, баяндаудың логикалық дәйектілігі, маман адресатқа ерекше назар аудару отырып, форманы нақтылауы жайында айқындалды.

Тірек сөздер: термин, ғылыми стиль, логикалық дәйектілік, ақпарат, ғылым тілі, ғылымдағы ойлау, дәлел.

Кіріспе. Ғылыми стильмен жұмыс жасау барысында әр функционалды стильдің өзіндік объективті стиль қалыптастырушы факторлары бар екенін түсіну қажет. Ғылыми сөйлеу ғылыми сөйлеу стилінің ерекшелігін анықтайтын ғылыммен және ғылыми ойлаумен тікелей байланысты. Оның негізгі белгілері - дерексіздік және баяндаудың қатаң қисындылығы. Ғылым тілі ойдың ең дәл, логикалық және бір мәнді көрінісіне бағытталған. Ғылымдағы ойлаудың негізгі формасы тұжырымдама, оның мақсаты ғылыми стиль заңдылықтарын анықтау. Сөйлеу көптеген терминдермен және белгілі бір үлгілермен ерекшеленеді, олар оның күрделі ғылыми стилінің лингвистикалық ерекшеліктерін жасайды, оның күрделілігі мен көп функционалдығын анықтайды [1].

Ғылыми стиль келесі сипаттамаларға ие:

- объективтілік;
- абстрактілік;
- зияткерлік;
- қысқарту (қысқалық).

Зерттеу шарттары мен әдістері. Ғылыми стильдің белгілері - берілген ақпараттың дәлдігі, дәлелдің сенімділігі, баяндаудың логикалық дәйектілігі, маман адресатқа ерекше назар аудару отырып, форманы нақтылауы.

Тілдің осы функционалды саласында міндетті стилистикалық нормаларды қолдану қатаң реттеледі, олардың бұзылуы автордың ғылыми және сөйлеу мәдениетіне күмән тудырады.

Ғылыми стильдегі мәтіндерді жасау кезінде осы жанрдың барлық негізгі талаптарын қатаң сақтау қажет:

1. Ғылыми мәтіннің құрылымы анық, материалдың тұсаукесері дәйекті болуы керек. Соңында қорытынды жасалады, талдау әрқашан қорытындылардың болуын болжайды.

2. Ғылыми мәтінді ұсыну тәсілі. Ғылыми мәтін әрқашан жекеше түрде емес, негізінен монолог түрінде жазылады.

3. Осы білім саласына тән ғылыми мәтіннің лексикасы. Терминологиямен қатар қарастырылып отырған функционалды стильде қолданылатын бірқатар сөздер мен өрнектер бар. Мысалы:

- тән;
- сәйкесінше;
- негізінде;
- сондықтан;
- қолдану;
- қатысты;
- пайдалануды болжайды және т.б. [2].

4. Ғылыми мәтіндегі мысалдар. Бұл стильдің мәтіні ғылыми дәлелді мысалдарды қолдануды талап етеді немесе жоғарыда айтылған болжамдарды жоққа шығарады.

5. Ғылыми мәтіннің күрделілігі. Қол жетімділік ғылыми мәтінге басымдық бермейді. Ол кең аудиторияға емес, құзыретті адамдардың тар шеңберіне арналған. Ғылыми стиль үшін сөйлемдердің қарапайымдылығы тән емес, сондықтан күрделілігі орташа сөйлемдерді қолдану ұсынылады. Қарапайым сөйлемдер күрделі сөйлемдерге қарағанда әлдеқайда аз қолданылады (салалас және сабақтас).

6. Тілдік бірліктерді мұқият таңдау. Сленг пен жаргонға жол берілмейді. Кез келген жаргонды ғылыми баламамен ауыстыруға болады.

7. Ғылыми мәтінде басқа адамдардың жарияланымдары мен еңбектерін пайдаланған кезде мәтін авторы міндетті түрде сілтеме жасауы керек. Сілтемелер қосымшаларды, сызбаларды және кестелерді де көрсете алады. Ғылыми мәтіннің соңында қосымшаларды, суреттерді және кестелерді көрсетіңіз. Ғылыми мәтіннің соңында, әдетте, мәтіннің өзінде сілтеме жасалған әдебиеттер мен басқа дереккөздердің тізімі көрсетіледі. Сілтемелер ГОСТ Р 7.0.5-2008 сәйкес рәсімделеді.

8. Көп жағдайда ғылыми талаптарды рәсімдеу әр түрлі нормативтік құжаттармен реттеледі (мысалы, ГОСТ).

9. Ғылыми мәтіннің толықтығы. Белгілі бір мәтінде қарастырылған сұрақ немесе мәселе ешқандай сұрақ қалдырмайтындай толық қарастырылуы керек.

Зерттеу нәтижелері. Ғылым тілі абстрактілі, жалпыланған. Ғылыми мәтіннің бұл қасиеті лексикалық деңгейде айқын көрінеді. Ғылыми лексика негізінен дерексіз мағынаға ие (мысалы, интерпретация, гипербола, теория және т.б.).

Ғылыми мәтіндегі күнделікті қолдану саласының сөздері терминологиялық (жалпыланған) мағынаға ие бола алады (мысалы, шанышқы, шыны, түтік және басқалары сияқты техникалық терминдер).

Ғылыми сөйлеу стилінің айрықша ерекшелігі - терминдер жүйесінің болуы. Термин - бұл белгілі бір салада немесе ғылыми білімнің басқа саласында ғылыми ұғымды білдіретін сөз, сөз тіркесі, аббревиатура.

Терминдерге ерекше талаптар қойылады. Олар бір мәнді және стилистикалық бейтарап болуы керек. Шығу тегі бойынша терминдер қазақша немесе кірме сөздерден болуы мүмкін [3].

Қазіргі әлем өте тез өзгеріп, дамып келеді. Ғалымдар оны зерттеумен айналысады, осыған байланысты олар қоршаған әлем туралы көптеген жаңа ақпарат пен әр түрлі мәліметтер алады. Ғылыми-техникалық білімнің өсуі

нәтижесінде тілдерде пайда болатын жаңа сөздердің 90% - дан астамы арнайы сөздерден тұрады. Кейбір ғылыми салаларда терминдер саны мамандандырылмаған сөздер санынан едәуір асып түседі.

Терминге қойылатын талаптар:

- жүйелілік;
- терминнің контекстен тәуелсіздігі;
- терминнің қысқалығы;
- терминнің абсолютті және салыстырмалы бірегейлігі;
- терминнің қарапайымдылығы мен түсініктілігі;
- терминді енгізу дәрежесі.

Қорытынды. Ғылыми мәтіндерде сөздерді қалыптастырудың ұлттық модельдері белсенді қолданылады (макро, микро, интерьер, метр, график микросхема, нанотехнология, интернет, көп мәдениеттілік және т.б.).

Ғылым шындықтың құбылыстарын анықтайды, оларды атайды, нәтижесінде ғылым тілі номинативті болады. Ғылыми сөйлеу мәнері бірліктері тілдерінің ең көп саны зат есімдер мен сын есімдерден тұрады, үшінші орында етістік тұрады.

Әдебиеттер тізімі

1. Балашова, Л.В. Орыс тілі курсы: фонетика, сөзжасам, морфология және емле: синтаксис және тыныс белгілері: орыс.тіл. және қарым-қатынас мәдениеті [Мәтін] / Л. В. Балашова, В. В. Дементьев. - Саратов: Лицей, 2005. - 1054 б.
2. Балуев, А. Якутия халықаралық жобаларды дамытуда [Электронды ресурс] / А. Балуев // Комсомольская правда. - 2019 жылғы 17 Қыркүйек. Қолжетімділік режимі: <https://www.kuban.kp.ru/daily/27030/409398>. Жүгінген күні: 15.09.23
3. Болотнова, Н.С. Мәтіннің коммуникативті стилі: сөздік-тезаурус [Мәтін] / Н. С. Болотнова. – М.: Ғылым, 2009. - 384 б.

Мақала редакцияға 31.10.23 түсті.

Ж.Е. Айнакулова

Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ НАУЧНОГО ТЕКСТА

Аннотация. В статье рассмотрены особенности организации научного текста, сообщается о языке науки, мышлении в науке, научном стиле. Приводится описание отличительной особенности стиля научной речи, включающий систему терминов. Описывается, что термин - это слово, фраза, обозначающая научное понятие в определенной области или в другой области научного знания. Приводятся отличительные черты научного стиля - точность передаваемой информации, достоверность аргумента, логическая последовательность изложения, конкретность формы с особым вниманием к адресату-специалисту.

Ключевые слова: термин, научный стиль, логическая последовательность, информация, язык науки, мышление в науке, аргументация.

Zh.E. Ainakulova

M.Kh.Dulaty Taraz Regional University, Taraz, Kazakhstan

FEATURES OF ORGANIZATION OF SCIENTIFIC TEXT

Abstract. The article examines the features of the organization of a scientific text, reports on the language of science, thinking in science, and scientific style. A description of a distinctive feature of the style of scientific speech, including a system of terms, is given. It is described that a term is a word, a phrase denoting a scientific concept in a certain field or in another field of scientific knowledge. The distinctive features of the scientific style are presented - the accuracy of the transmitted information, the reliability of the argument, the logical sequence of presentation, the concreteness of the form with special attention to the addressee-specialist.

Keywords: term, scientific style, logical sequence, information, language of science, thinking in science, argument.

References

1. Balashova, L.V. Orys tili courses: phonetics, sozhasam, morphology zhene emle: syntax zhane tynys belgileri: orys.til. zhәне karym-katynas madenieti [Russian language course: phonetics, word formation, morphology and spelling: syntax and punctuation: Russian language. and communication culture]. - Saratov: Lyceum, 2005. - 1054 p.
2. Baluev, A. Yakutia halykaralyk zhubalardy damytuda [Yakutia is developing international projects] // Komsomolskaya pravda. - September 17, 2019 – Access mode: <https://www.kuban.kp.ru/daily/27030/409398>
3. Bolotnova, N.S. Mätinniñ kommwnikativti stili: sözdik-tezawrws [Communicative style of the text: dictionary-thesaurus]. - Moscow: Nauka, 2009. — 384 p.